

Tamar Barbakadze

თამარ ბარბაკაძე

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Georgia, Tbilisi

საქართველო, თბილისი

**Ioseb Noneshvili's Odes –
Genre Transformation of Praise Lyrics against the Background
of Traditions and Socialist Realism**

**იოსებ ნონეშვილის ოდები – ჟანრის ტრანსფორმაცია სახოტბო ლირიკისა
და სოციალისტური რეალიზმის ფონზე**

After the establishment of socialist realism, the lyrical genres, ode and hymn, took on a new significance: they were used to glorify the leaders of the revolution, important dates, the Communist Party, the heroes of the Soviet war and socialist labor.

Ioseb Noneshvili's odes with sincere patriotism, healthy emotional, national charge, and creative way of thinking confirm the viewpoint about the power of true talent in the conditions of ideological dictatorship, the prevailing method of socialist realism. In spite of dominated false pathos, ideological pressure, strict party censorship, I. Noneshvili's poems („There is such a country!“, „Oh, Mother – the great beginning of life!“, „Ode to the Vine (Is it vintage or your wedding?!“ and others are still widely read in twenty-first-century Georgia.

Key words: Sakhotbo poems, funeral ode, patriotism, socialist realism, transformation

საკვანძო სიტყვები: სახოტბო ლექსები, სამგლოვიარო ოდა, პატრიოტიზმი, სოციალისტური რეალიზმი, ტრანსფორმაცია

ევროპულ პოეზიაში ოდისა და ჰიმნის გამიჯვნა ერთმანეთისგან უკვე XIX საუკუნიდან არის გავრცელებული, თუმცა ჰუმანიზმის ეპოქაშიც კი ჰიმნი ოდისაგან მხოლოდ რელიგიური მიზნით განსხვავდებოდა: ანტიკურ პოეზიაში ოდა ეძღვნებოდა მნიშვნელოვან მოვლენას, გმირს, ან – მფარველ ღვთაებას. ეგვიპტეში, მესოპოტამიაში, ძველ გერმანიაში ჰიმნები ღვთისმსახურების რიტუალს დაუკავშირდა.

ოდაც და ჰიმნიც საზეიმო თუ სამგლოვიარო შინაარსის ამალღებული, პატრიოტული ტონით შეთხზული პოეტური თხზულებებია, რომელთაც, ძირითადად, საქვეყნო, საზოგადოებრივი ხასიათი აქვს, ამიტომაც სოციალისტური რეალიზმის დამკვიდრების მერე მთელ საბჭოეთში ოდამ და ჰიმნმა განსაკუთრებული დატვირთვა შეიძინა: რევოლუციის ბელადების, ღირსშესანიშნავი თარღების, კომუნისტური პარტიის, საბჭოთა არმიის, ომისა და სოციალისტური შრომის გმირების სადიდებლად.

„სტალინური კლასიციზმი“, როგორც საბჭოთა პოეზიის ყველაზე იდეოლოგიზებული ფრთა, კლასიციზმის თავისებური გამოვლინება იყო, რომელიც უარს აცხადებდა წინამორბედ ლიტერატურულ ვითარებაზე. განდევნა რა ასპარეზიდან ამ პრინციპის მოწინააღმდეგე ყველა მიმდღ-

ნარეობა, მათ შორის თვით კომუნისტური იდეოლოგიის დამკვიდრების სურვილით შეპყრობილი ფუტურისმი (კენჭოშვილი, 2019, გვ. 173).

„ხოტბა“, „ქება“, „ქებათა ქება“, „ქება და დიდება“, „სადიდებელნი“, „სამძიმარი“, „მოთქმა ხმითა“, „სადღეგრძელო“, „სალაღობო“, „ხმა“ და ა. შ. – ის ტრადიციული, ქართული სახელწოდებებია ოდებისა და ჰიმნებისა, რომლებიც ქართულ პოეზიაშია გავრცელებული უძველესი დროიდან დღემდე. გალაკტიონის: „მრავალჟამიერ, გუგუნებდეს ხმა“. „ქებათა ქება“, „ქებათა ქება ნიკორწმინდას“, „იდიდე, მშვიდობავ, იდიდე!“ „დიდება უშბას“, „ჰიმნი ქართულ ანბანს“, „სიმღერა“ და მრავალი სხვა. XX ს. 40-იან წლებში დაწერილი, საბოლოოდ ამკვიდრებს „საბჭოური კლასიციზმის“ ლირიკის ახლებურ სახატბო ოდებსა და ჰიმნებს, რომელთა იდეოლოგემა და მითოლოგემა ამაღლებული, საზეიმო, გამარჯვების პათოსითა და ინტონაციით იყო აღსავსე.

სტალინის სახატბო ლექსებში, ფოლკლორიზმის თვალსაჩინო გამოვლინების გარდა, ქართველმა პოეტებმა შემოქმედებითად გარდაქმნეს ძველი სახატბო პოეზიის (ჩახრუხადის, შავთელის) თუ XVII–XVIII სს. ქართული ოდის ნიმუშები: ცნობილია, რომ ოდას, როგორც ლირიკის ჟანრს, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცევს მეფე-პოეტებმა (თეიმურაზ I, თეიმურაზ II) და ბესიკმა, რომლის სამგლოვიარო ოდა „სამძიმარი“ გამორჩეულია ამ ჟანრის თხზულებათა შორის: 34 ათტაპედით დაწერილი, 340-სტრიქონიანი ლექსი მკაცრად იცავს ოდის სალექსო ფორმას: საზომის (5/5/2; 5/43), ათტაპედს, მონორიმს. ბესიკის მეორე ოდა „ქება სოლომონ მეფისა“ ჩახრუხადის სალექსო ფორმით არის შესრულებული – სავალდებულო წინაცეზურული შიდარიტმით და აერთიანებს 7 სტროფს (ბარბაქაძე, 2010, გვ. 44).

სტალინური ოდებისა და ჰიმნების ღირებულება მამინაც და ახლაც მეტად საეჭვოა, თუმც მრავლად არის: ქართული ენის, სამშობლოს, ხუროთმოძღვრული ძეგლების, ერის ღირსეული, სახელოვანი შვილებისადმი მიძღვნილი აპოლოგიები, სახატბო ლექსები, რომელთა შორის გამორჩეული ადგილი უკავია იოსებ ნონეშვილის „სა-ლხინო“ თუ „სა-ჭირო“ ოდებს, რომლებმაც ბელადის, მსოფლიო ხალხთა მამის, სტალინის, გარდაცვალებას ეძღვნება.

საკუთარმა ბიოგრაფიამ, ორატორული რიტორიკისა და ლირიკული სიღრმის შერწყმის განსაკუთრებულმა ოსტატობამ იოსებ ნონეშვილს გამორჩეული პოპულარობა მოუხვეჭა XX ს. II ნახევრის ქართულ პოეზიაში: იგი ნამდვილად სახალხო პოეტი იყო, თუმცა არც კომუნისტური ცენზურის მკაცრი, დაუნდობელი წნეხი ასცდა მის ლირიკულ შედეგებს. ვგულისხმობთ იოსებ ნონეშვილის ლირიკულ შედეგებს: „ლურჯი მონასტერი“ (1945), „შენ საქართველოს დედოფლობა დაგშვენდებოდა“ (1942). პოეტს სოციალისტური რეალიზმის ღალატად ჩაუთვალეს ლექსებში ნახსენები სიტყვები: „ფსალმუნი“, „აღსავლის კარი“, „ვაზის ჯვარი“, „წმინდანები“, „ღვთისმშობელი მარიამი“, „ლურჯი მონასტერი“, უაზრო და მახინჯი ოცნება უწოდეს საყვარელი ქალის საქართველოს დედოფლობის ნატვრას (მეტრეველი, 2022, გვ. 224).

იოსებ ნონეშვილის ოდები გულწრფელი პატრიოტიზმით, ჯანსაღი ემოციური, ეროვნული მუხტით, ორიგინალური სახეობრივი აზროვნებით, ადასტურებს თვალსაზრისს ჭეშმარიტი ტალანტის ძალაზე იდეოლოგიის დიქტატურის, სოციალისტური რეალიზმის გაბატონებული მეთოდის პირობებში. მიუხედავად გაბატონებული ყალბი პათეტიკისა, იდეური წნეხისა, მკაცრი პარტიული ცენზურისა, იოსებ ნონეშვილის ლექსების ჭეშმარიტი ლირიზმის ძალას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ სახალხო პოეტის ცნობილ ოდებს, შედეგებს: „არის ასეთი ქვეყანა!“, „დედავ – სიცოცხლის დიდო საწყისო“ (1959), „ღმერთი სიყვარულისა“ (1976), „ოდა ვაზს“ (რთველი არის თუ შენი ქორწილი)“ და სხვა XXI ს. საქართველოში კვლავ მღერიან ხანდაზმულები თუ ახალგაზრდები.

1953 წლის 9 მარტს, სტალინის დაკრძალვის დღეს, საქართველოს დედაქალაქში, ლენინის სახელობის მოედანზე, თბილისის მშრომელთა სამგლოვიარო მიტინგზე, იოსებ ნონეშვილმა წაიკითხა თავისი სამგლოვიარო ოდა: „მამავ, ძვირფასო!“ იოსებ ნონეშვილის სამგლოვიარო ოდის სახეობრივი აზროვნება იმდროინდელ ხალხურ პოეზიაში გავრცელებული მამა – მზე – გმირის მითოლოგიურ ტრიადას ეყრდნობა; პოეტი ოდას უძღვნის: ერთს, ერთადერთს, გამორჩეულს, ამქვეყნად ყველაზე ძვირფასს, შეუცვლელს – ოდა, ჰიმნად ტრანსფორმირებული, ერთს, ღმერთს, მზეს, მამას

მიემართება. ქართულმა ლექსმა, მისმა სახოტბო კანონიკამ, მიუხედავად სოცრეალიზმის იდეოლოგიებისა და მითოლოგიებისა, ლირიკული ჟანრის კანონებს დაუქვემდებარა გულწრფელი, სუბიექტური, პიროვნული განცდა ამაღლებული გლოვისა. მიუთითებენ, რომ სტალინის სახოტბო პოეზიის მიდრეკილება აისახება კლასიციტური ტრადიციისადმი, ოდური საწყისისა და ამაღლებულისადმი ერთგულებაში, რომლის მაგალითად მოჰყავთ გალაკტიონის ლირიკული პოემა „საუბარი ლირიკის შესახებ“, როდესაც პოეტი პინდარეს შესახებ გვამცნობს:

„მისი ოდები / და ჰიმნები / რა აღტაცებით / შეჯიბრებებზე / გამარჯვებულთ / პატივსაცემად / ოლიმპიისა / და პითიას / ხატავდა სახეს“.

იოსებ ნონეშვილის „მამავ, ძვირფასო!“ ოთხნაწლიანი ოდაა, რომელიც ბესიკური თოთხმეტმარცვლედით 5/4/5, კატრენებით არის დაწერილი. I ნაწილი 8 კატრენს მოიცავს, II-ც – 8 კატრენისგან შედგება, III – 6 ოთხტაეპიან სტროფს აერთიანებს, ხოლო IV – ათსტროფიანია. როგორც ვხედავთ, სამგლოვიარო ოდა 32 სტროფით არის აგებული, თუმცა მისი IV მონაკვეთის I-II სტროფები უფრო ჰიმნია, ვიდრე ოდა; ეს ორი სტროფი, თითქოს, განცალკევებით დგას ლექსის III-IV მონაკვეთებს შორის და უშუალოდ მიემართება ძვირფას ბელადს: ორივე სტროფში ცალკე ტაეპებად არის გამოყოფილი ლექსის სათაურად გატანილი მეტაფორა ბელადისა: „მამავ ძვირფასო“:

მამავ, ძვირფასო,
ჩვენზე ზრუნვით გათეთრებულო,
ჩვენო ოცნებავ და იმედო დაუსაბამო.
სამშობლოს დილავ, ჩვენს გულებში გათენებულო,
შენი სიკვდილით დაგვემწუხრა შავი საღამო.

მამავ ძვირფასო,
შავი ძაძა ჩაუცვამს თბილისს,
გულჩათხრობილი გეთხოვება შენი ქალაქი,
შენი ბრძოლების მოწმე ქუჩებს ეცემა ჩრდილი
მზეც პირს გვარიდებს, ძველებურად ვეღარ დაგვანათის.
(ნონეშვილი, 2023, გვ. 6)

სამგლოვიარო ოდა იწყება მიმართვით მზისადმი, რომელსაც მეტოქეობას უწევდა ბელადი:

შენ მზე ხარ დღისით, მაგრამ ღამით ვეღარ ანათებ
ის კი სამშობლოს შუქსა ჰფენდა უკუნ ღამითაც.

„მზიანი ღამის“, ბელადის განდმრთობის იდეოლოგემა, ჰიმნი მზე-ბელადს XX ს. 40-იანი წლების ქართულ საბჭოთა პოეზიის კლიშედ იყო ქცეული. გავიხსენოთ გალაკტიონის ლექსი „სტალინს“ (1949):

სივრცენი ველთა და კლდეთა ჰიმნი,
ბუნება – სახე ყოველი ტანის,
ეს არის ჰიმნი, ეს არის ჰიმნი
ვუმღეროთ ჰიმნი ჩვენს ძვირფას სტალინს.

(გვახსენდება: „ჰე, ღმერთო ერთო, შენ შექმენ სახე ყოველისა ტანისა!“). ორივე მეხოტბე ქართველი პოეტი „ვეფხისტყაოსნის“ სახოტბო სტრიქონების ალუზიას მიმართავს და ჰუმანიზმის მწვერვალად მიაჩნია მსოფლიო პროლეტარიატის ბელადის სიკეთე.

ირაკლი კენჭოშვილისა და საბა მეტრეველის აზრით, სტალინური სახოტბო პოეზიის კლასიციტური ოდური ნაკადისაგან განსხვავებით, ფოლკლორული საწყისი უფრო მეტად ხელსაყრელი აღმოჩნდა, ქრისტიანული მწერლობიდან მიღებულ სახე-სიმბოლოებთან ერთად, მამისა და ბელადის არქეტიპული სახისათვის: „ცხადია, მზის სემანტიკა სტალინის სახოტბო ლექსებში ეხ-

მიანება არა მხოლოდ ქრისტიანულ ტექსტებს, არამედ, ამასთანავე, ძველ ბერძნულ საზეიმო ოდებსა და მითოსს (მზესთან ასოცირებულ აპოლონს), სხვადასხვა ხალხთა მითოლოგიურ წარმოდგენებსა და მეფე-მზის სიმბოლიკას“ (კენჭოშვილი, 2019, გვ. 172).

იოსებ ნონეშვილის „მამა, ძვირფასო!“ ჭეშმარიტი გულისტკივილია II მსოფლიო ომის ძლევა-მოსილი გენერალ-სიმუსის, გამარჯვებული მთავარსარდლის გარდაცვალების გამო. ვეთანხმებით ზოია ცხადაიას:

„...ვერ ვიტყვით, რომ იოსებ ნონეშვილი ამ შემთხვევაში არ იყო გულწრფელი. პოეტი მეორე მსოფლიო ომის მონაწილეა, ვინც მეომრის უმძიმესი გზა გამოიარა და ფაშიზმზე გამარჯვების სიხარულიც ხვდა წილად. ახალგაზრდა პოეტისაგან, ყოფილი ჯარისკაცისაგან, შეიძლება ნამალადევი არც ყოფილიყო მადლიერება:

მისი სახელით აღფუყვებით ომის ქარიშხალს.
ქვეყნად მშიდობას, გამარჯვებას ხალხებს ახარებს.

იოსებ ნონეშვილის „მამავ, ძვირფასო“ კვლავ შეტანილი აქვს 1958 წელს გამოცემულ თავის კრებულში“ (ცხადაია, 2019, გვ. 148).

1978 წლის „რჩეულში“ კი მხოლოდ ამ ცნობილი სამგლოვიარო ოდის ნაწყვეტებია. XXI ს-ში გამოცემული პოეტის წიგნები, ან სხვადასხვა ანთოლოგია სრულიად არ ცნობს ი. ნონეშვილის ამ შედევრს...

1960 წელს იოსებ ნონეშვილმა ოდა უძღვნა გალაკტიონ ტაბიძეს და გაბედულად, ერთ-ერთმა პირველმა თანამედროვეთა შორის, ლადო ასათიანისა და მირზა გელოვანის მერე, პოეტთა მეფეს სოცრეალიზმისათვის აკრძალული მხატვრული სახეებით შეასხა ხოტბა.

ზოგ-ზოგ კრიტიკოსს
დღეს თავისი ჰყავს ფალავანი
და მწერალს გვერდით კრიტიკოსი უდგას ფალავნად,
შენ არ გინდოდა
ჩლოუნგ კალამთა ეს გალავანი,
შენ შენი სიტყვა ვაჟკაცური ძალით გფარავდა.

მხრებზე გეყარა
ვარსკვლავების უცხო კრებული
გედგა სამშობლოს ათინათი მარად კეთილი
ქართულ ედემში,
ბიბლიურად ჩაფიქრებული,
წვერმოშვებული დადიოდი მამადმერთივით.
(ნონეშვილი, 1988, გვ. 273)

სოცრეალიზმის მიერ გაბატონებული მასობრივი კულტურის ზეობის პირობებში იოსებ ნონეშვილი ოდებს, ხოტბას უძღვნის ერთს, ერთადერთს, გენიას – ბელადს და პოეტების მეფეს. იოსებ ნონეშვილის ლექსმა, მიუხედავად სოციალისტური რეალიზმის იდეოლოგიემებისა და მითოლოგიემებისა, ქართული სახოტბო ლირიკის ჟანრს დაუქვემდებარა გულწრფელი, სუბიექტური განცდა პიროვნების შემოქმედებითი გენიით (სახელმწიფოებრივი და პოეზიის) აღტაცებისა.

მასობრივი არტეფაქტების, ერთმანეთის მსგავსი შინაარსისა და ფორმის გაბატონების დროს, მაინც იწერებოდა ერთადერთი, გამორჩეული ლექსი, სოცრეალიზმის ეპოქიდან დღესაც რომ დაუვიწყარი, ორიგინალურია. სწორედ მათ შორის უნდა მოვიხსენიოთ გალაკტიონ ტაბიძის ოდა// ჰიმნი ერთ ლექსს, რომელიც 1955 წელს არის დაწერილი: 12-ტაეპიანი 8 სტროფით 8-მარცვლიანი

მაღალი შაირით და გართმვის სქემით (xaxaxaxa). ყველა სალექსო პერიოდს ახლავს რეფრენი: „ლექსი, მხოლოდ ერთი ლექსი“. ცნობილია, რომ „გალაკტიონის“ სტროფი“ ეწოდა „ქებათა ქება ნიკორწმინდას“ მყარ სალექსო ფორმას ისევე, როგორც საფოს, ალკეოსის, რონსარის, ჩახრუხადის სტროფებიც სახობო თხზულებებია დაწერილი. ერთს, ერთადერთს ეძღვნება ყველა ოდა: გავისხენოთ აკაკი წერეთლის სამგლოვიარო ოდა: „მურზაყან შავ-სევდიანი“ („მთვარეც ერთია, მზეც ერთი, მურზაყან ერთადერთია!..“). ოდა, ჰიმნად ტრანსფორმირებული ერთს, ღმერთს („ჰე, ღმერთო ერთო...“) მიემართება და სოცრეალიზმის ეპოქაში კვლავ ლოცვას, უფალს, ლექსის მთავარ ადრესატს, ახსენებს მკითხველს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბარბაქაძე, თ. (2010). ოდა, წიგნში: ლირიკის ჟანრები, თბილისი: ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა.
კენჭოშვილი, ი. (2019). ქართული პოეტური სტალინიანა, წიგნში: სტალინის იდეოლოგემა და მითოლოგემა ქართულ საბჭოთა და ემიგრანტულ ლიტერატურაში, ნაწილი I, თბილისი: „მწიგნობარი“.
მეტრეველი, ს. (2022). ომის ესთეტიკა და პოლიტიკური კონტექსტი, წიგნში: პროლეტარული რეალიზმიდან სოციალისტურ რეალიზმამდე, თბილისი: „საქართველოს აკადემიური გამომცემლობა“.
ნონეშვილი, ი. (2023). „მამავ, ძვირფასო“, გაზ. „ასავალ-დასავალი“, 8 მაისი, № 24-25 (192-193), გვ. 6.
ციციშვილი, თ., ცხადაია ზ. (2019). სტალინის ფენომენი მე-20 საუკუნის ქართული პოეზიის ნარატივში, წიგნში სტალინის იდეოლოგემა და მითოლოგემა ქართულ საბჭოთა და ემიგრანტულ ლიტერატურაში, ნაწილი I, თბილისი: „მწიგნობარი“.

References:

Barbakadze, T. (2010). Oda, ts'ignshi: lirik'is janrebi. [Ode, In: Genres of Lyric]. Tbilisi: Publishing House of the Institute of Literature.

Kench'osvili, I. (2019). Kartuli p'oet'uri St'aliniiana. [Georgian Poetic Staliniana, In: Stalin's ideologeme and mythologeme in Georgian literature of the Soviet times and Georgian emigrant literature, part I]. Tbilisi: "Mtsignobari".

Met'reveli, S. (2022). Omis estet'ik'a da p'olit'k'uti k'ont'eqst'i. [Aesthetics and political context of war, In: From proletarian realism to socialist realism]. Tbilisi: "Georgian Academic Publishing House".

Noneshvili, I. (2023). „Mamav, dzvipaso“. ["Father, dear"]. Gaz. "Asaval-dasavali", May 8, 24-25 (192-193), 6.

Tsitsishvili, T., Tskhadaia Z. (2019). St'alinis penomeni me-20 sauk'unis kartuli p'oeksiis narat'ivshi. [The phenomenon of Stalin in the narrative of Georgian poetry of the 20th century, In: Stalin's ideologeme and mythologeme in Georgian literature of the Soviet times and Georgian emigrant literature, part I]. Tbilisi: "Mtsignobari".